

УДК 930.2:[027:271.2-523.6](477-25)» 18/190»

doi:10.15421/171643

Православні монастирські бібліотеки Києва XIX – поч. XX ст.: історіографія проблеми

І.А. ІВАНЮК

Державна наукова установа «Книжкова палата України», м. Київ, Україна

Авторське резюме

У статті здійснено аналіз наукових історичних й бібліографічних розвідок українських і російських учених, в яких висвітлюються окремі питання становлення, розвитку, діяльності православних монастирських бібліотек Києва у XIX – на поч. XX ст. Виділені, як ті дослідження, що носять загальний характер, так і ті, які безпосередньо висвітлюють функціонування, структуру фондів, шляхи поповнення православних монастирських бібліотек. Окремо розглянуто праці біографічного характеру у яких приділено увагу діяльності митрополитів київських і галицьких у розбудові книгозбірень. Аналіз історіографії проведено автором у межах трьох історичних періодів – імперського, радянського й сучасного.

Ключові слова: історіографія; православні монастирські бібліотеки; наукові розвідки; дослідження; Київ

Kyiv's orthodox Monastic libraries at XIX – beginning XX century. Historiography of the problem

I.A. IVANIUK

State scientific institution «Ivan Fedorov book chamber of Ukraine», Kyiv, Ukraine

Abstract

Analysis of scientific historical and bibliographical researches of Ukrainian and Russian scientists were made. Certain issues of establishment, development and operations of orthodox Monastic libraries at XIX – beginning XX century were highlighted. General researches and researches that highlighted operations, fund structure and replenishment channels of Monastic libraries were outlined. Biographical studies in which attention paid to Kyiv's and Galicia's metropolitan's activities of development libraries were separately reviewed. Analysis of historiography was conducted by the author within three historical ages: imperial, soviet and modern one.

Imperial period researchers highlighted history of orthodox church, certain monastery, librarianship establishment. Researchers analyzed funds, handwriting and printed issues storing systems etc. Descriptive and scientific researches regarding church history usually were conducted by historians with officially ecclesiastical direction. Their works were characterized by descriptiveness, idealization of Russian Orthodox church operations and especial philosophic approach in case of interpretation historical facts. At the same time, researches contained remarkable evidential array, researches covered periodization aspects and contained source and methodology analysis. Absence of analytical publications was explained as Monastery sphere of action couldn't be used as research subject for contemporaries.

Church's problematic was not widely reflected in historical science during Soviet era. Researches were tendentious and fragmentary. Along with this, R.P. Dmitrieva and M.I Sluhovskiy publications became key studies.

In-depth history researches of certain monastery and monachal culture is conducting on the modern stage, in particular in such aspects as education and librarianship.

Studies that highlighted different aspects of church and monachal libraries household activities at the end of XIX beginning XX appeared. Authors are analyzing monastery's and orthodox temple's books collection in scientific publications and fundamental researches.

Keywords: historiography; the Orthodox monastic libraries; scientific research; studies; Kiev

Православные монастырские библиотеки Киева XIX – нач. XX ст.: историография проблемы

И.А. ИВАНЮК

Государственное научное учреждение «Книжная палата Украины», г. Киев, Украина

Авторское резюме

В статье проведен анализ научных исторических и библиографических изысканий украинских и российских ученых, в которых освещаются отдельные вопросы становления, развития, деятельности

православних монастирських бібліотек Києва в XIX - нач. XX в. Выделены, как те исследования которые носят общий характер, так и те, которые непосредственно освещают функционирование, структуру фондов, пути пополнения православных монастирских библиотек. Отдельно рассмотрены труды биографического характера, в которых уделено внимание деятельности митрополитов киевских и галицких по развитию библиотек. Анализ историографии проведен автором в рамках трех исторических периодов – имперского, советского и современного.

Ключевые слова: историография; православные монастирские библиотеки; научные изыскания; исследования; Киев

Бібліотека як культурний феномен, привертала до себе увагу ще з часів виникнення, коли вона була створена як специфічний елемент духовного життя людини. Православні монастирські бібліотеки стали об'єктом вивчення у XIX ст., коли книгозбірні як історико-культурний феномен викликали цікавість спеціалістів книгознавців-істориків і аматорів-бібліофілів. Упродовж наступних десятиліть інтерес до друкованих і рукописних зібрань був обумовлений активізацією наукових досліджень в галузі історії церкви, а також цікавістю до давньоруських пам'яток писемності. Тому праці істориків можуть бути систематизовані за типологічно-хронологічним принципом та досліджені на трьох етапах – імперському, радянському і сучасному.

Метою дослідження є аналіз наукового доробку дослідників різних часів, що стосується православних бібліотек Києва у XIX – на початку XX ст.

Відповідно до мети поставлено такі дослідницькі завдання: виявити й проаналізувати наукові й краєзнавчі праці, які стосуються проблеми; визначити й обґрунтувати їх наукову цінність для вивчення питання діяльності православних монастирських бібліотек Києва у XIX – на початку XX ст.; структурувати наукові розвідки за історичними періодами.

Істориографія імперського періоду представлена широким колом робіт, які висвітлювали історію православної церкви, окремих монастирів, становлення бібліотечної справи, аналізували фонди і системи зберігання рукописних і друкованих видань тощо. Описові й наукові розвідки, які стосувалися історії церкви, зазвичай проводилися істориками офіційно-церковного напрямку. Їх праці характеризувалися описовістю, ідеалізацією діяльності Російської православної церкви й своєрідним філософським підходом щодо висвітлення історичних фактів. Поряд з тим, дослідження містили значний фактологічний масив, розглядали питання періодизації, аналізували джерельну базу й методологію. Відсутність робіт аналітичного характеру пояснюється тим, що діяльність монастирів не могла слугувати предметом дослідження для сучасників.

Кінець XIX – початок XX ст. ознаменувався появою ряду узагальнюючих праць з історії київських монастирів. Історію Київського Флорівського (Вознесенського) жіночого монастиря висвітлював М. Маліженевський [24]. Історико-статистичний опис обителі здійснив Ф. Маніковський [25]. Його дослідження вирізнялося критичним ставленням до розвідок попередників.

Привертає увагу праця С. Петровського «Михайловский Златоверхий монастырь», видана в Одесі в 1902 р. [29]. Поряд з іншими аспектами життя обителі автор звернув увагу на функціонування монастирської бібліотеки. Аналізуючи чисельність і склад фондів книгозбірні, С. Петровський намагається класифікувати зібрання, виділяючи богослужбові стародруки, богословські та історичні трактати, книги зі словесності та мовознавства, грамоти, акти, плани, духовні журнали [29, с. 78-79].

Значний внесок у висвітлення історії православної церкви своїми науковими дослідженнями здійснив російський церковний історик, професор Київської Духовної академії С. Голубев. Одна з його ранніх публікацій була присвячена історії Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври у XVI – пер. пол. XVII ст. У ній автор розкрив невідомі сторінки історії монастиря [9]. Ґрунтовною працею стала його стаття «Восьмисотліття Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря», видана самою обителлю в ювілейному збірнику [8]. Дослідження С. Голубева з історії монастирів вважаються фундаментальними церковно-історичними працями, оскільки були присвячені святиням, які мали загальноімперське значення.

У 1893 р. було опубліковано ґрунтовний історичний опис Києво-Братського училищного монастиря від часів його заснування за авторством професора Київської Духовної академії М. Мухіна [27]. Частково дослідник приділив увагу й бібліотечі обителі. Зокрема, ним було зафіксовано кількість рукописних і друкованих видань, які зберігалися у її фондах.

Цікавими також залишаються і праці історика, археолога, одного з засновників товариства Нестора-Літописця П. Лебединцева [20]. У своїх дослідженнях вчений намагається показати історію заснування Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря, пов'язуючи його з Дмитрівською обителлю. Праці цього періоду, які присвячені монастирям, мають описовий та узагальнюючий характер і містять чимало помилок.

Увагу дослідників XIX ст. привертала не лише монастирі як архітектурні й археологічні комплекси чи духовні центри. У цей період почалося описування церковних книжкових та стародрукованих збірок єпархіальних зібрань, які зберігалися у духовних семінаріях і монастирських бібліотеках Наддніпрянської України. Книгозбірні стали об'єктом дослідження для книгознавців, бібліографів, істориків, серед яких Г. Геннаді, В. Іконников, О. Вікторов. Автори аналізували систему бібліотек Російської імперії,

структуру, описи фондів, збереженість рукописів і друківаних видань. У XIX ст. поширився рух, спрямований на опис і каталогізацію рідкісних антикварних книг. Одним з його очільників став російський експерт-бібліограф, колекціонер, автор більш ніж 150 бібліографічних праць – Г. Геннаді. Аналізуючи книжкові зібрання, він створив покажчик в якому зафіксував більш ніж 200 бібліотек Російської імперії [7]. Дослідник приділив увагу книгозбірням як осередкам просвітницької діяльності. Окремі бібліографічні дослідження Г. Геннаді не вирізнялися ґрунтовністю, що викликало критику сучасників, але більшістю з них і до сьогодні користуються колекціонери й науковці для визначення переліку рідкісних книг, виданих у Російській імперії.

До аналізу фондів бібліотек (у тому числі й монастирських) звертався український історик та педагог, професор Київського університету Св. Володимира, засновник товариства Нестора-Літописця, очільник комісії з розгляду давніх актів В. Іконніков. Приділяючи основну увагу історіографічним дослідженням, науковець намагався створити бібліографічний опис рукописних видань, які зберігалися у бібліотеках Російської імперії [17]. На основі потужного масиву статистичних матеріалів український та російський бібліотекознавець і бібліограф Л. Хавкіна проаналізувала анкетні відомості, які стосувалися 635 бібліотек у різних регіонах Російської імперії [35].

Перші спроби дослідити походження та історію розвитку книжкових зібрань у Києві належать історикові, філологу, професору Київської Духовної академії М. Петрову. Упродовж 1891-1904 рр. друком вийшло три випуски «Описания рукописных собраний, находящихся в г. Киеве». Особливу увагу він звернув на рукописні фонди Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври, Києво-Михайлівського Золотоверхого, Київського Братського училищного й інших монастирів і храмів міста.

У першому випуску ним було описано зібрання рукописів митрополита Макарія Булгакова, академічного Києво-Братського монастиря, Київської духовної семінарії, а також Мелецького монастиря на Волині. У другому – досліджено зібрання рукописів Свято-Успенської Києво-Печерської лаври і київських монастирів: Києво-Михайлівського Золотоверхого, Пустинно-Микільського, Києво-Видубицького, жіночого Флорівського і Десятинної церкви [28]. Третій – характеризував рукописне зібрання бібліотеки Києво-Софійського собору.

Але, разом з тим, поза увагою дослідників залишився аналіз впливу діяльності бібліотек на освітнє і культурне середовище міст де вони зберігалися. Незначна увага також приділялася їх ролі у формуванні теологічного світогляду мирян, послухників, ченців. Роль бібліотек у просвітницькій діяльності висвітлював М. Бокачев [4].

Дослідницький інтерес викликають праці,

які висвітлюють діяльність київських митрополитів, що здійснили значні зрушення у розвитку монастирських бібліотек у XIX – на початку XX ст. Так, увагу багатьох вчених привертала особа митрополита Іриней (І.Я. Фальківського). Коротку біографію превелебного було укладено митрополитом Євгенієм Болховітіновим.

У 1861 р. у Київських єпархіальних відомостях надруковано «Хроніку об Іринее» – дослідження життєвого шляху єпископа чигиринського, написане професором університету Святого Володимира Київської Духовної Академії І. Скворцовим [31]. Упродовж 1883 р. на сторінках «Киевской старины» публікувалися статті Г. Булашова, присвячені єпископу. Особлива увага автором приділялася його молодим рокам, які значною мірою вплинули на становлення Іриней як дослідника. Г. Булашов детально розглянуто, на основі архівних джерел, висвітлив викладацьку діяльність єпископа у Київській Духовній академії, духовний шлях цієї видатної особи [5]. Висвітленням напрямів подвижництва Іриней також займався І. Яновський [38].

Особливе місце в історіографії доби модернізації Російської імперії належить митрополиту Євгенію (Є.О. Болховітінову), який не лише був духовним лідером і подвижником, але й ґрунтовним дослідником церковної історії. Його життєвий шлях і творчі здобутки розглядалися у працях С. Введенського, А. Івановського, С. Пономарьова [6; 16; 30].

Особливий внесок митрополита у розвиток монастирських бібліотек, організацію наукових досліджень їх фондів, формування інтересу у молоді, до джерел які зберігаються у книгозбірнях, відзначив О. Левицький [21].

Також автори другої половини XIX – початку XX ст. цікавилися, особливо митрополита Флавіана, завдяки організаторським і фінансовим зусиллям якого на території Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври постала друга, нова лаврська бібліотека. Так, на початку XX ст. з'явилася низка публікацій професора Київської духовної академії, письменника й історика церкви Ф. Тітова, у яких висвітлювалися окремі сторінки біографії митрополита [34]. Діяльність Флавіана привернула увагу письменника, випускника Московської духовної академії Л. Багрецова. У 1903 р. він видав «Краткий обзор святительской деятельности высокопреосвященного Флавиана, ныне митрополита Киевского и Галицкого на Харьковской кафедре и его отбытие в Киев» [2]. Вже після смерті митрополита, у 1916 р., у «Киевских епархиальных ведомостях» з'явилася стаття В. Гримальського «Памяти высокопреосвященного владыки митрополита Флавиана: (По поводу годовщины со дня его блаженной кончины) [11]. Проте, незважаючи на чисельність і ґрунтовність робіт, будівництво бібліотеки Флавіана і аналіз її фондів так і не стали предметом дослідження істориків як цієї доби, так і більш пізнього часу.

Незважаючи на велику кількість історичних

і бібліографічних описів і розвідок, монастирським бібліотекам як окремому різновиду книгозбірень, імперською історіографією XIX – початку XX ст. приділялося недостатньо уваги.

Прихід до влади більшовиків зруйнував традиції наукових досліджень, які склалися в імперську добу. У радянські часи церковна проблематика не знайшла широкого відображення в історичній науці. Держава повсякчас утверджувала ідею про реакційність церкви і її негативний вплив на суспільне життя. Теологічний світогляд був несумісним з пропагандою атеїзму. Тому загалом у цей час дослідження мали тенденційний і фрагментарний характер. Дослідження церковної проблематики 20-30-х рр. XX ст. характеризувалися пропагандистськими й агітаційними підходами. Автори цього періоду переважно використовують фактологічний матеріал оприлюднений науковцями імперської доби. Дослідження радянських авторів, зазвичай, цікаві лише як продукт епохи, що демонструє ставлення влади й держави до церкви й церковної історії.

Разом з тим, створеною у 1919 р. Археографічною комісією Всеукраїнської академії наук (далі ВУАН) було розроблено план і методологічні принципи складання наукового опису церковнослов'янських і стародрукованих видань, що зберігалися у київських книгозбірнях. У цьому зв'язку, заслуговує на увагу праця історика, бібліографа, письменника, Археографічної комісії ВУАН члена комісії В. Барвінок, яка вийшла друком у 1924 р. [3]. Автор не лише описав давні друковані видання київських бібліотек, але й розкрив їх зміст і зробив відповідні висновки.

Період 40-50-х рр. XX ст. став часом відносно застою у дослідженнях. Майже не здійснювалися наукові розвідки в царині історії церкви й церковних інституцій. У 40-50 рр. XX ст. В. Васильченко і К. Абрамов намагалися узагальнити історію бібліотек різних типів [1]. Ними було видано підручники з бібліотечної справи. Але з ідеологічних причин науковці не могли глибоко аналізувати ні монастирські бібліотеки, ні їхні фонди, ні вплив на суспільство. У своєму дослідженні, яке було присвячено історії бібліотечної справи у Росії у XI-XVIII ст., В. Васильченко лише опосередковано згадував про монастирські бібліотеки як замкнуту систему, де зберігалися переважно книги релігійного змісту.

У першому виданні підручника з бібліотечної справи, в якому здійснено розвідки з історії бібліотек з XI ст. до 1917 р., В. Васильченко і К. Абрамов приділили монастирським бібліотекам дещо більше уваги. У наступних виданнях автори зупинилися на оцінці діяльності «церковно-приходських бібліотек». Лише у третьому виданні у 80-ті рр. XX ст. до підручника було внесено розділи: «Правила о надзоре за народными библиотеками», «Насажждение черносотенных и монархических библиотек», «Реакционное законодательство о библиотеках»,

«Реакционная политика господствующих классов в библиотечном деле» [1, с. 65–66, 93, 130–133, 155–156.].

Зростання цікавості до церковної тематики спостерігається у 60-ті рр. XX ст. Дослідження все ще зберігали атеїстичне спрямування, але для них вже був характерний історичний підхід до наукових проблем. З початку 60-х рр. XX ст. зросла чисельність публікацій, присвячених монастирям як центрам писемності й книжкової культури. Але, загалом, вчені цієї доби основну увагу приділяли соціально-економічним аспектам історії монастирів.

Дещо вирізнялася від робіт цього періоду монографія радянського історика, бібліографа Л. Добровольського, яка вийшла друком у 1962 р. Праця присвячена питанням цензури і забороненим книгам у Російській імперії [14]. Це дослідження стало першим досвідом висвітлення історії забороненої книги від повстання декабристів до російської революції 1905-1907 рр. Монографія містила бібліографію і цензурну історію, а також алфавітний покажчик заборонених книг, що дає можливість аналізувати склад фондів, у тому числі і монастирських бібліотек.

Наприкінці 60-х рр. було опубліковано статтю Р. Дмитрієвої «Светская литература в составе монастырских библиотек XV-XVI вв.» [13]. Завданням, яке ставила перед собою дослідниця, було з'ясування змісту світських творів, що були у вжитку в означений період. Для його реалізації автор аналізує фонди бібліотек, які знаходилися у Кирило-Білозерському, Волоколамському монастирях і Троїце-Сергіївській лаврі у Росії й вказує на шляхи їх комплектування, а також зміст і тематику світських творів.

Історико-книгознавчий і культурологічний характер мали дослідження вчених 70-х рр. XX ст. Велике значення мали ґрунтовні розвідки М. Слуховського. Він вважав, що під терміном «монастирська бібліотека» варто розуміти книжкові зібрання, які призначені для персонального читання ченцями, за винятком сакральних текстів у культових установах [32, с. 6].

З початку 90-х рр. XX ст. у зв'язку з крахом радянського атеїстичного режиму і суттєвим посиленням значущості релігії у суспільному житті, в історіографії окреслився новий період у дослідженні проблеми, який характеризується переосмисленням усталених поглядів на церковну історію.

Перед істориками й бібліографами постали завдання ліквідації «білих плям» в історії бібліотечної справи й вивчення та залучення до наукового обігу широкого кола архівних джерел. Історії бібліотечної справи України XIX – початку XX ст. присвячені ґрунтовні розвідки яскравих представників української бібліотечної школи Т. Новальської, Л. Дубровіної [18]. Праці цих авторів дали можливість виявити спільні риси формування публічних, навчальних бібліотек, духовних та приватних книжкових зібрань Києва, Одеси, Львова тощо. Л. Дубровіною й О. Онищенко було створено класифікацію бібліотек, які

діяли на початку ХХ ст. За призначенням, автори поділили їх на три типи: спеціальні, публічні та наукові. У цей період також розпочалися поглиблені дослідження історії окремих монастирів і монастирської культури, зокрема таких її аспектів, як шкільництво і бібліотечна справа. З'явилися праці, які висвітлюють різні аспекти побутування церковних і монастирських бібліотек наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. У наукових статтях і фундаментальних дослідженнях автори аналізують книжкові зібрання монастирів і православних храмів Києва.

У контексті розвитку церкви в цілому і окремих монастирів фонди бібліотек і шляхи їх поповнення вивчали С. Фунтікова, Т. Горбаченко, Л. Лисенко, І. Литвин, Л. Яковець [36; 10; 22; 37]. Зародження і становлення бібліотек, які підпорядковувалися духовному відомству у ХІ-ХХ ст., розглядаються у дослідженні С. Фунтікової. Автор приділяє увагу різним видам духовних бібліотек на різних етапах їх існування з ХІ ст. до сьогодення. Дослідник вивчає монастирські, церковні бібліотеки, бібліотеки духовних навчальних закладів, єпархіальні, благочинні та ін. Нею узагальнено друкований і рукописний матеріал з історії бібліотек. Основна увага приділяється складу і особливостям фондів. Але поряд з цим, поза увагою дослідниці залишилися напрямки їх діяльності і регіональні особливості. Недостатньо уваги було приділено просвітницькій роботі бібліотек. У дослідженні Т. Горбаченко один з розділів присвячений бібліотекам монастирів і соборів. Автор розглядає основні етапи створення монастирських бібліотек, джерела надходження книг і тематичне наповнення фондів. Так, основними джерелами вона вважає вклади й пожертви, а також переписування (копіювання) і переклад. За тематичним складом фонди монастирських бібліотек автор умовно поділяє на три групи: богослужбові книги, книги для читання у церкві, «келійна» література. Дослідниця вказує на особливе значення монастирів, як меморіальних установ, що зберегли духовну спадщину пращурів від стихійних лих і розкрадання. Автор констатує, що всі етапи історичного процесу позначилися на монастирських бібліотеках як джерелах духовної культури. Монастирські бібліотеки мали не лише культурне, а й економічне значення. На думку Т. Горбаченко, бібліотеки у провідних монастирях були без-

посередньо пов'язані з переписуванням книг, пізніше – із друкарством (справою прибутковою і «спасенною» одночасно). Іноді книгозбірні поєднували функції архіву, освітнього закладу, книжкової майстерні.

Особливості господарської діяльності Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря у 1620-1786 рр., передумови та причини активного економічного розвитку обителі аналізує І. Литвин. Але, поряд з тим, автор звертає увагу на особливості формування та поповнення бібліотечного зібрання Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря. Дослідниця визначає основні шляхи надходження рукописів і видань, як-то: дарування й заповідання, закупівля, друк, копіювання, окреслює вплив діяльності настоятелів обителі на суспільно-політичний, науковий і культурний розвиток українського суспільства.

Так, у дисертаційному дослідженні Л. Лисенко зверталася увага на археографічний і джерелознавчий аналіз бібліотечних колекцій ХІХ-ХХ ст. [22]. Питання наявності і змісту книг з медицини в фондах бібліотек розглядалися у статті В. Соколова [33]. Історію бібліотек окремих монастирів Києва досліджували В. Ульяновський (Михайловський Златоверхий монастирь), С. Кагамлик (Свято-Успенська Києво-Печерська лавра), О. Крайня (Київський жіночий Флорівський (Вознесенський) монастир). Також, О. Крайня проаналізувала функціонування архіву Свято-Успенської Києво-Печерської лаври [19]. Важливе значення для розуміння генези бібліотек має узагальнююча праця Л. Дениско «Бібліотека Київської духовної академії (1819-1919)» [11]. У ній послідовно розкриваються основні етапи історії комплектування та формування фондів бібліотеки, її каталогів. Окрема увага приділяється постатям бібліотекарів КДА тощо.

Отже, історіографія проблеми представлена дослідженнями, які стосуються історії церкви, аналізу окремих аспектів розвитку монастирів Києва у ХІХ – на початку ХХ ст., узагальнюючими працями, в яких визначаються основні тенденції діяльності монастирських бібліотек. Проте, майже залишилася поза увагою дослідників проблема місця монастирських бібліотек у соціокультурному просторі Києва у ХІХ – на початку ХХ ст. і їх впливу на розвиток науки і освіти в означений період.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Абрамов К.И., Васильченко В.Е. История библиотечного дела в СССР (до 1917 г.) [Текст]: Учебник для библиотечных ин-тов / К.И. Абрамов, В.Е. Васильченко. – М.: Сов. Россия. – 1959. – 199 с.; Абрамов К.И. История библиотечного дела в СССР [Текст] / К.И. Абрамов. – изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Книга. – 1980 – 354 с.
2. Вагрецов Л.М. Краткий обзор святытельской деятельности высокопреосвященного Флавиана, ныне митрополита Киевского и Галицкого на Харьковской кафедре и его отбытие в Киев [Текст] / Л.М. Вагрецов. – Киев-Харьков. – 1903. – 12 с.
3. Барвінок В. Загальний огляд стародруків київських бібліотек [Текст] / В. Барвінок. – К.: УНІК. – 1924. – 20 с.
4. Бокачев Н.Ф. Описи русских библиотек и библиографические издания, находящиеся в исторической и археологической библиотеке Н. Бокачева [Текст]: Каталог / Н.Ф. Бокачев. – СПб.: типография В. Киршбаума. – 1890. – XVIII, [2], 316, 54, 23, [3] с.

5. Булашов Г. Ириней Фальковский, коадьютор киевский [Текст] / Г. Булашов // Киевская старина. – К., 1883. – Т. 5. – С. 89-120. Булашов Г. Ириней Фальковский, коадьютор киевский [Текст] / Г. Булашов // Киевская старина. – К., 1883. – Т. 6. – С. 66-96.
6. Введенский С.Н. Личность и ученая деятельность митрополита Евгения Болховитинова [Текст]: (Речь, произнесенная на торжественном заседании Воронежской ученой архивной комиссии 26 февр. 1912 г.) / С.Н. Введенский. – Воронеж: Типо-лит. Кравцова. – 1912. – 31 с.
7. Геннади Г.Н. Указатель библиотек в России [Текст] / Сост. Григорий Геннади. – СПб: [тип. Рогальского и Ко], 1864. – 36 с.
8. Голубев С. Восьмисотлетие Киево-Михайловского Златоверхого монастыря [Текст] / С.Т. Голубев // В память 800-летия Киево-Михайловского Златоверхого монастыря 11 июля 1108 г. – 11 июля 1908 г.: [сборник]. – К., 1909. – С. 52-108.
9. Голубев С. Киево-Печерская обитель в XVI-XVII вв. [Текст] / С.Т. Голубев // Киевские епархиальные ведомости. – К., 1876. – № 1. – С. 1-13; № 3. – С. 91-107.
10. Горбаченко Т.Г. Вплив християнства на становлення писемної культури Русі-України: філософсько-релігійнознавчий аспект [Текст]: автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.11 / Т.Г. Горбаченко; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2002. – 35 с.
11. Гримальский В. Памяти высокопреосвященного владыки митрополита Флавиана: (По поводу годовщины со дня его блаженной кончины [Текст] / В. Гримальский // Киевские епархиальные ведомости. – К., 1916. – От. 2 – С. 1011-1013.
12. Дениско Л. Бібліотека Київської духовної академії (1819-1919) [Текст] / Л. Дениско. – К., 2006. – 223 с.
13. Дмитриева Р.П. Светская литература в составе монастырских библиотек XV-XVI вв. (Кирилло-Белозерского, Волоколамского монастырей и Троице-Сергиевой лавры) [Текст] / Р.П. Дмитриева // Труды отдела древнерусской литературы Института русской литературы РАН (ТОДРЛ) – Л., 1968. – Т. 23. – С. 140-170.
14. Добровольский Л.М. Запрещенная книга в России 1825-1904: Архивно-библиографические разыскания [Текст] / Л.М. Добровольский. – М.: Издательство Всесоюзной Книжной Палаты, 1962. – 253 с.
15. Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті [Текст] / Л.А. Дубровіна, О.С. Онищенко. – К., 2009 – 530 с.
16. Ивановский А.Д. Митрополит Киевский и Галицкий Евгений (Болховитинов) [Текст] / Соч. А. Ивановского, бывшего библиотекаря Имп. публ. б-ки. – СПб.: Т-во «Обществ. польза», 1872. – 112 с.
17. Иконников В.С. Новые коллекции рукописей в России: Библиографические заметки [Текст] / В.С. Иконников. – К.: Типография Императорского университета Св. Владимира; Киевское отделение Товарищества печатного дела и торговли И.Н. Кушнерев и К°, 1890. – 31 с.
18. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми [Текст] / Я. Ісаєвич. – Львів, 2002. – С. 395-419; Новацька Т.В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX – початок ХХІ ст.) [Текст] / Т.В. Новацька. – К., 2005. – 250 с.; Ціборовська-Римарович І.О. Родові бібліотеки Правобережної України XVIII ст.: історична доля та сучасний стан [Текст] / І.О. Ціборовська-Римарович. – К., 2006. – 396 с.; Міщук С.М. Збирання та наукове описування рукописно-книжкової спадщини України (друга половина XIX – 30-ті роки ХХ ст.) [Текст] / С.М. Міщук. – К., 2009. – С. 301-311.
19. Крайня О.О. Функціонування архіву Києво-Печерської лаври в контексті розвитку архівної справи [Текст] / О.О. Крайня // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури: Збірник наукових праць. – К.: Фенікс, 2008. – Вип. 22. – С. 64-77.
20. Лебединцев П.Г. Дмитриевский монастырь [Текст] / П.Г. Лебединцев. – К.: Тип. С.В. Кульженко, 1877. – 14 с.
21. Левицкий О.И. Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов, 1843-1893 [Текст]: Ист. зап. о ее деятельности / О.И. Левицкий. – К.: типография С.В. Кульженко, 1893. – 140 с.
22. Лисенко Л.В. Бібліотечні колекції та зібрання XIX-XX століття як об'єкт археографічного та джерелознавчого опису [Текст]: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.08 / Лисенко Людмила Володимирівна. – К.: Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського, 2004. – 173 с.
23. Литвин І.В. Значення Михайлівського Золотоверхого монастиря в духовному та соціально-економічному житті України у 1620 – 1786 рр. [Текст]: дис... канд. наук: 07.00.01 / Литвин Ірина Валеріївна. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009 – 226 с.
24. Малиженский Н.Ф. Киевский женский Флоровский (Вознесенский) монастырь [Текст] / Н.Ф. Малиженский. – К., 1895. – 83 с.
25. Маниковский Ф. Исторически-статистическое описание Киево-Флоровского Вознесенского женского монастыря [Текст] / свящ. Феодор Маниковский. – К.: Тип. С.В. Кульженко, 1894. – 60 с.
26. Міщук С.М. Збирання та наукове описування рукописно-книжкової спадщини України (друга половина XIX – 30-ті роки ХХ ст.) [Текст] / С.М. Міщук. – К., 2009. – С. 301-311.
27. Мухин Н. Киево-Братский училищный монастырь. Исторический очерк [Текст] / Н. Мухин – К.: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1893. – 412 с.
28. Петров Н.И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве [Текст] / Н.И. Петров. – М.: Университетская типография, 1897. – Вып. 2. – 294 с.
29. Петровский С. Златоверхий Михайловский монастырь в Киеве. Исторический очерк и современное состояние обители [Текст] / С. Петровский. – Одесса: Тип. Фесенко, 1902. – 96 с.
30. Пономарев С.И. Материалы для биографии митрополита Евгения [Текст] / С.И. Пономарев. – К., 1867. – 63 с.
31. Скворцов И.М. Хроника жизни Ириней Фальковского [Текст] / И.М. Скворцов // КЕВ. – 1861. – № 6, 8, 10.

32. Слуховский М.И. Русская библиотека XVI-XVII вв. [Текст] / М.И. Слуховский. – М.: Книга, 1973. – 254 с.
33. Соколов В. Книги з медицини та ветеринарії в фондах бібліотек та в приватних книжкових зібраннях в Україні в XVIII ст. [Текст] / В. Соколов // Вісник книжкової палати. – 2011. – № 2. – С. 1-7.
34. Титов Ф. Путешествие высокопреосвященного Флавиана, митрополита Киевского в Белгород Курской губернии [Текст] / Ф. Титов. – К.: тип. АО Н.Т. Корчак-Новицкого, 1910; Венок на могилу высокопреосвященного митрополита Флавиана (4 ноября 1915 г.) [Текст]. – К., 1915; Двадцатипятилетие архипастырского служения высокопреосвященного Флавиана, митрополита Киевского и Галицкого: [Сборник]. – К.: тип. АО «Петр Барский» в Киеве, 1910.
35. Хавкина Л.Б. Библиотеки, их организация и техника: рук. по библиотековедению [Текст] / Л. Б.Хавкина. — СПб.: Изд. А. С. Суворина, 1904. – 376 с.
36. Фунтикова С.П. Православные библиотеки: прошлое и настоящее [Текст] / С.П. Фунтикова. – М.: Издательство МГУКИ ИПО Профиздат, 2002. – 254 с.
37. Яковець Л.М. Монастирі та собори України як уособлення християнської писемної культури [Текст]: Дис... канд. філософських наук: 09.00.11 / Л.М. Яковець; КНУТШ. – К., 2009. – 189 с.
38. Яновский И. Иринея Фальковский, епископ Чигиринский, коадьютор митрополии Киевской (1813-1823) [Текст] / И. Яновский // ПЕВ. – 1883. – № 19.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2016

REFERENCES:

1. Abramov K.I., Vasil'chenko V.E., 1959. Istorija bibliotechnogo dela v SSSR (do 1917 g.) [The history of library work in the USSR (before 1917)]. Moscow, 199 (in Russian); Abramov K.I., 1980. Istorija bibliotechnogo dela v SSSR [The history of library work in the USSR]. Moscow, 354 (in Russian).
2. Bagrecov L.M., 1903. Kratkij obzor svjatitel'skoj dejatel'nosti vysokopreosvjashhennogo Flaviana, nyne mitropolita Kievskogo i Galickogo na Har'kovskoj kafedre i ego otbytie v Kiev [Overview of episcopal activity Eminence Flavian, now Metropolitan of Kiev and Galicia in the Kharkov department and his departure to Kiev]. Kiev-Har'kov, 12 (in Ukraine).
3. Barvinok V., 1924. Zagal'nyj ogljad starodrukiv kyi'vs'kyh bibliotek [Overview of old libraries in Kiev]. Kyiv, 20 (in Ukraine).
4. Bokachev N.F., 1890. Opisi russkikh bibliotek i bibliograficheskie izdaniya, nahodjashhiesja v istoricheskoi i arheologicheskoi biblioteke N. Bokacheva [Inventories Russian library and bibliographic publications that are in the historical and archaeological N. Bokacheva library]. Sankt-Peterburg, XVIII, [2], 316, 54, 23, [3] (in Russian).
5. Bulashov G., 1883. Irinej Fal'kovskij, koad'jutor kievskij [Irenaeus Falkowski, Coadjutor Kiev]. Kievskaja starina T. 5, 89-120 (in Russian). Bulashov G., 1883. Irinej Fal'kovskij, koad'jutor kievskij [Irenaeus Falkowski, Coadjutor Kiev]. Kievskaja starina T. 6, 66-96 (in Russian).
6. Vvedenskij S.N., 1912. Lichnost' i uchenaja dejatel'nost' mitropolita Evgenija Bolhovitina [Personality and academic activities of the Metropolitan Eugene Bolkhovitinov]. Voronezh, 31 (in Russian).
7. Hennady H.N., 1864. Ukazatel' byblyotek v Rossy [Index bibliotek in Russia]. Sankt-Peterburg, 36 (in Russian).
8. Golubev S., 1909. Vos'misotletie Kievo-Mihajlovskogo Zlatoverhogo monastyrja [800th anniversary Kyiv-Michael Golden-Domed monastery]. Kiev, 52-108 (in Ukraine).
9. Holubev S., 1876. Kyevo-Pecherskaja obytel' v XVI-XVII vv. [Kiev-Pechersk monastery in the XVI-XVII centuries]. Kievskie eparhial'nye vedomosti 1, 1-13; 3, 91-107 (in Ukraine).
10. Horbachenko T.H., 2002. Vplyv khrystyyanstva na stanovlennya pysemnoyi kul'tury Rusi-Ukrainy: filozofsko-relihiyeznavchyy aspekt [The influence of Christianity on the formation of written culture of Rus-Ukraine, philosophical and religious studies aspect]. Kyiv, 35 (in Ukraine).
11. Grimal'skij V., 1916. Pamjati vysopreosvjashhennogo vладыki mitropolita Flaviana [In memory of His Eminence Metropolitan Flavian]. Kievskie eparhial'nye vedomosti Ot. 2, 1011-1013 (in Ukraine).
12. Denysko L., 2006. Biblioteka Kyivivs'koyi dukhovnoyi akademiyi (1819-1919) [Library Kiev Theological Academy (1819-1919)]. – Kyiv, 223 (in Ukraine).
13. Dmytryeva R.P., 1968. Svetskaya lyteratura v sostave monastyrskikh byblyotek XV-XVI vv. (Kyryllo-Belozerskoho, Volokolamskoho monastyrey y Trojtsse-Serhyevoy lavry) [Secular literature as part of the monastic libraries of the XV-XVI centuries. (Cyril Belozersky, Volokolamsk Monastery and Trinity-Sergius Lavra)]. Leningrad, 140-170 (in Russian).
14. Dobrovol'skyy L.M., 1962. Zapreshchennaya knyha v Rossy 1825-1904: Arkhivno-byblyohrafycheskiye razyskanyya [Prohibited book in Russia 1825-1904: Archive and bibliographic of finding]. Moscow, 253 (in Russian).
15. Dubrovina L.A., Onyshchenko O.S., 2009. Bibliotekna sprava v Ukraini v XX stolitti [Libraries in Ukraine in the twentieth century]. Kyiv, 530 (in Ukraine).
16. Yvanovskyy A.D., 1872. Mytropolyt Kyeveskyy y Halytskyy Evhenyy (Bolkhovytynov) [Metropolitan of Kiev and Galicia Eugene (Bolkhovitinov)]. Sankt-Peterburg, 112 (in Russian).
17. Ykonnykov V.S., 1890. Novye kollektssy rukopysey v Rossy: Byblyohrafycheskiye zametky [New collections of manuscripts in Russia: Bibliographic notes]. Kiev, 31 (in Ukraine).
18. Isajevych Ja., 2002. Ukrai'ns'ke knygovydannja: vytoky, rozvytok, problemy [Ukrainian book publishing: origins, development, problems]. L'viv, 395-419 (in Ukraine); Noval's'ka T.V., 2005. Ukrai'ns'kyj chytach u

- bibliotekoznavchych doslidzhennjah (kinec' XIX – pochatok XXI st.) [Ukrainian reader in bibliotekoznavchych studies (end of XIX - the beginning of XXI century)]. Kyiv, 250 (in Ukraine); Ciborovs'ka-Rymarovykh I.O., 2006. Rodovi biblioteki Pravoberezhnoi' Ukrai'ny XVIII st.: istorychna dolja ta suchasnyj stan [Generic library Right-Bank Ukraine. : XVIII century historical destiny and current status]. Kyiv, 396 (in Ukraine); Mishuk S.M., 2009. Zbyrannja ta naukovе opysuvannja rukopysno-knyzhkovoi' spadshhyny Ukrai'ny (druga polovyna XIX – 30-ti roky XX st.) [Collection and description of the scientific handwriting-book heritage Ukraine (second half of XIX - 30 years of the twentieth century)]. Kyiv, 301-311 (in Ukraine).
19. Kraynya O.O., 2008. Funktsionuvannya arkhivu Kyjevo-Pechers'koyi lavry v konteksti rozvytku arkhivnoyi spravy [The functioning of the archives of Kiev-Pechersk Lavra in the context of archives]. Lavrs'kyy al'manakh: Kyjevo-Pechers'ka lavra v konteksti ukrayins'koyi istoriyi ta kul'tury 22, 64-77 (in Ukraine).
20. Lebedyntsev P.H., 1877. Dmytryevskyy monastyr' [Demetrius monastery]. Kyiv, 14 (in Ukraine).
21. Levytskyy O.Y., 1893. Pyatydesyatyetye Kyevs'koy komys'sy dlya razbora drevnykh aktov, 1843-1893 [The fiftieth anniversary of the Kyiv Commission for parsing of ancient instruments, 1843-1893]. Kiev, 140 (in Ukraine).
22. Lysenko L.V., 2004. Bibliotekni kolektsiyi ta zibrannya XIX-XX stolittya yak obyekt arkhеohrafichnoho ta dzhereloznavchoho opysu [Library collections and collections of the nineteenth and twentieth centuries as an object of sources and archaeological description]. Kyiv, 173 (in Ukraine).
23. Lytvyn I.V., 2009. Znachennja Myhajlivs'kogo Zolotoverhogo monastyrja v duhovnomu ta social'no-ekonomichnomu zhytti Ukrai'ny u 1620 – 1786 rr. [Value Michael's monastery spiritual, social and economic life of Ukraine in 1620 - 1786 rr.]. Kyiv, 226 (in Ukraine).
24. Malizhenovskij N.F., 1895. Kievskij zhenskij Florovskij (Voznesenskij) monastir [Kiev female Florovsky (Ascension) Monastery]. Kiev, 83 (in Ukraine).
25. Manikovskij F., 1894. Istoricheski-statisticheskoe opisanie Kievo-Florovskogo Voznesenskogo zhenskogo monastirja [Historical and statistical description of the Kiev-Florovskii Ascension Monastery]. Kiev, 60 (in Ukraine).
26. Muhin N., 1893. Kievo-Bratskij uchilishhnyj monastyr'. Istoricheskiy ocherk [Kiev-Bratsk Monastery of the school's. Historical Review]. Kiev, 412 (in Ukraine).
27. Petrov N.I., 1897. Opisanie rukopisnyh sobranij, nahodjashhysja v gorode Kieve [Description of manuscript collections held in Kiev]. Moscow, 294 (in Russian).
28. Petrovskij S., 1902. Zlatoverhij Mihajlovskij monastyr' v Kieve. Istoricheskiy ocherk i sovremennoe sostojanie obiteli [St. Michael's Golden-Domed Monastery in Kiev]. Odessa, 96 (in Ukraine).
29. Ponomarev S.I., 1867. Materialy dlja biografii mitropolita Evgenija [Materials for biography Metropolitan Eugene]. Kiev, 63 (in Ukraine).
30. Skvorcov I.M., 1861. Hronika zhizni Irineja Fl'kovskogo [Chronicle life Irenaeus Fal'kovskii]. KEV 6; 8; 10 (in Ukraine).
31. Sluhovskij M.I., 1973. Russkaja biblioteka XVI-XVII vv. [Russian Library XVI-XVII centuries]. Moscow, 254 (in Ukraine).
32. Sokolov V., 2011. Knygy z medycyny ta veterynarii' v fondah bibliotek ta v pryvatnyh knyzhkovykh zibrannjah v Ukrai'ni v XVIII st. [Books on medicine and veterinary medicine in the collections of libraries and private collections in Ukraine book in the XVIII century]. Visnyk knyzhkovoi' palaty 2, 1-7 (in Ukraine).
33. Titov F., 1910. Puteshestvie vysokopreosvjashhennogo Flaviana, mitropolita Kievskogo v Belgorod Kur'skoj gubernii [Travel Flavian Eminence, Metropolitan of Kiev to Belgorod, Kursk Province]. Kiev (in Ukraine); Venok na mogilu vysokopreosvjashhennogo mitropolita Flaviana (4 nojabrja 1915 g.) [The wreath on the grave of His Eminence Metropolitan Flavian (4 November 1915)]. Kiev, 1915 (in Ukraine); Dvadcatipjatiletie arhipastyr'skogo sluzhenija vysokopreosvjashhennogo Flaviana, mitropolita Kievskogo i Galickogo [Twenty-five years pastoral ministry Flavian Eminence, Metropolitan of Kiev and Galicia]. Kiev, 1910 (in Ukraine).
34. Havkina L.B., 1904. Biblioteki, ih organizacija i tehnika: ruk. po bibliotekovedeniju [Libraries, their organization and equipment: manual on library]. Sankt-Peterburg, 376 (in Russian).
35. Funtikova S.P., 2002. Pravoslavnye biblioteki: proshloe i nastojashhee [Orthodox Library: Past and Present]. Moscow, 254 (in Russian).
36. Jakovec' L.M., 2009. Monastyri ta sobory Ukrai'ny jak uosoblennja hrystyjans'koi' pysemnoi' [Monasteries and churches of Ukraine as a personification of Christian writing]. Kyiv, 189 (in Ukraine).
37. Janovskij I., 1883. Irinej Fal'kovskij, episkop Chigirinskij, koad'jutor mitropolii Kievskoj (1813-1823) [Falkowski Irenaeus, Bishop Chigirinsky, Coadjutor Metropolitan of Kiev (1813-1823)]. PEV 19 (in Ukraine).

Іванюк Ірина Андріївна – старший науковий співробітник

Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова»

Адреса: 02000, м. Київ, пр. Ю. Гагаріна, 27

Ivaniuk Iryna A. – senior researcher

State scientific institution «Ivan Fedorov book chamber of Ukraine»

Address: 70, Y. Gagarin Av., Kyiv, 02000, Ukraine

E-mail: tharma@windowslive.com

Иванюк Ирина Андреевна - старший научный сотрудник

Государственное научное учреждение «Книжная палата Украины им. Ивана Федорова»

Адрес: 02000, г. Киев, пр. Ю. Гагарина, 27